

## A NATO és az 1956-os magyar menekültek

Az 1956-os forradalom szovjetek általi leverését követő magyar menekülthullám, illetve a befogadásukra szervezett nemzetközi segélyakció a magyar és az egyetemes migrációtörténetnek egyaránt kiemelkedő fejezete. Az európai viszonylatban is jelentős, mintegy 200 ezer fős menekülttömeg ellátása, a befogadó országokba szállítása és integrálása a nemzetközi menekültsegélyezés különleges sikere, amelyben a NATO-országok kormányai meghatározó szerepet játszottak. E tanulmány – az 1956-os magyar menekültsegélyezés teljes nemzetközi hátterét bemutató kutatás részeként – azt vizsgálja, hogy e csodaszámba menő eseménysorozat pozitív végeredményében milyen szerepet játszott az Észak-atlanti Szövetség mint a Nyugat legfontosabb politikai egyeztető fóruma.<sup>1</sup>

A NATO 1956-os magyar menekültválságra adott válaszáának bemutatásához a NATO Levéltár dokumentumain kívül a francia Külügyminisztérium Levéltárának, az amerikai Nemzeti Levéltárnak, az ENSZ Levéltárának és az ENSZ Genfi Hivatala Levéltárának anyagait is felhasználtuk. Az Észak-atlanti Szövetség reakciójának megértéséhez előbb felidézzük, milyen kihívások érték a szervezetet az 1950-es évek közepén, hogyan viszonyult a menekültügyhöz a magyar exodust megelőzően, s végül mely kérdésekkel szembesült a Magyarországról meginduló menekültáradat nyomán.

### Az enyhülés hatásai

A Sztálin halálával és a koreai háború lezárásával 1953-tól kibontakozó nemzetközi enyhülés légkörében a NATO-tagállamok kormányainak egyre nehezebb volt fenntartani, hogy országaik erőforrásainak jelentős részét katonai védelemre fordítsák. A békés egymás mellett élésre felhívó szovjet propagandaszólám széles körben visszhangra talált. Az 1950-es évek közepén a nyugati közvéleményben erősödni

<sup>1</sup> A tanulmány alapjául szolgáló kutatásokat a *Magyarország és az ENSZ, 1945–1990* című OTKA-pályázat (azonosító: 68767) támogatta. A NATO Levéltár dokumentumainak újabb helyszíni tanulmányozását és összegyűjtését a belga FRS-FNRS Fonds de la Recherche Scientifique és a Magyar Tudományos Akadémia ösztöndíja tette lehetővé.

látszott a NATO-val való szembenállás, ami a szövetséggel kapcsolatos ismeretek alacsony szintjével párosult. A NATO-illetékesek attól tartottak, hogy mindez aláaknázza a katonai szövetséget, eltorzítja védelmi erőfeszítéseit, és olyan légkört terem, amely meggátolja atomfegyver esetleges bevetését a Nyugat által. Egyre sürgetőbbnek tűnt a NATO-t népszerűsítő propaganda hatékonyabbá tétele és ezzel szoros összefüggésben a szovjet blokk részéről érkező ellenséges propagandatevékenység megválaszolása is. Erősödött az igény arra, hogy bemutassák a nyugati lakosságnak a kommunista rendszerek elnyomó természetét, és meggyőzzék a szovjet katonai terjeszkedéssel szembeni felkészülés fontosságáról.<sup>2</sup> A Sztálin halálát követően a szovjet blokk egyes országaiban megfigyelhető *olvadás*<sup>3</sup> szintén hozzájárult ahhoz, hogy a NATO-államok lépéseket tegyenek a szervezet belső kohéziójának és katonai képességeinek megőrzése érdekében.<sup>4</sup>

A Szovjetunió Kommunista Pártjának 1956. februárban lezajlott XX. kongresszusa meglepetésként hatott a nyugati kormányok és a kommunista szuperhatalommal foglalkozó NATO-szakértők számára, akik a *business as usual* elv érvényesülésére számítottak.<sup>5</sup> Hruscsov Sztálin bűneit feltáró titkos beszédén kívül a fő újdonságnak a harmadik világra irányuló szovjet érdeklődés kinyilvánítása tűnt, ami az érintett afrikai és ázsiai országokban megfigyelhető szovjet gazdasági előretöréssel együtt a Nyugat globális pozícióját fenyegette. A békés egymás mellett élés elvét is ünnepélyesen újra kimondták. A korábbi dilemma – vajon a Nyugatnak elhúzódó politikai és gazdasági hidegháborúra kell számítania vagy inkább a katonai védelmet szükséges hangsúlyoznia – eldőlt: a NATO-nak mindkettőre készülnie kell, ami a korábban említett kihívásokkal együtt szintén erősítette az igényt a szövetségen belüli konzultációra. Ez állt a NATO 1956–1957-ben lezajlott reformjának háttérében is. Az átalakítás előkészítésére 1956. májusban háromtagú bizottságot hoztak létre a NATO keretében folytatandó nem katonai jellegű együttműködés és ennek révén a szövetség egységének erősítése érdekében. A testület leszögezte, hogy a NATO-nak nem csupán a szövetséges országok területét kell védenie, de azt is be kell bizonyítania, hogy a Nyugat „közös kulturális tradíciói, szabad intézményei és demokratikus elvei” a legjobb lehetőséget kínálják „a haladás és az együttműködés számára”.<sup>6</sup> Hangsúlyozzák továbbá a gyakorlati konzultáció fontosságát: javasolják, hogy az egyeztetéseket a döntéshozatal kezdeti fázisában, a nemzeti álláspont végleges kialakítása előtt folytassák le.<sup>7</sup> Az egység érdekében teendő lépések drámai aktualitását jelezte az 1956 nyarától a Közel-Keleten kibontakozó válság.

2 Riso, 2014. 65., 75–76.

3 A NATO szakértői behatóan elemezték a szovjet blokkban megfigyelhető olvadást. Lásd: Kecskés, 2000; angolul: Kecskés, 2002.

4 Bozo, 2001. 69.

5 Hatzivassiliou, 2014. 48–51.

6 Hatzivassiliou, 2014. 56–59.; Mélandri, 1979. 104.

7 Hatzivassiliou, 2014. 60.; Mélandri, 1979. 113–114. A hármass bizottságról lásd még: Riso, 2014. 76–80. A NATO-n belüli konzultáció erősítése érdekében tett korábbi lépésekről: Jordan, 1967. 64–70. A közös katonai védelmen túli biztonság és a szövetségen belüli együttműködés fontosságáról történelmi perspektívában: Bozo, 2001. 65–80.

A „három bölcs” jelentésének végleges formába öntésével egyidejűleg zajlott ugyanis két NATO-tagállam, Nagy-Britannia és Franciaország részvételével a szuezi háború.<sup>8</sup> Az amerikaiak erőteljes rosszallását kiváltó vállalkozás alaposan próbára tette a szövetségi szolidaritást. A NATO főtitkára, Lord Ismay leszögezte, hogy a kérdés nem érinti közvetlenül a NATO-t, hiszen a szerződés csak valamely tagállamot ért fenyegetés esetén ír elő lépéseket, és a szuezi válság során egyik szövetségest sem érte támadás. Mindazonáltal a háborús cselekmények 1956. október végi kezdetétől fogva a szövetség legfontosabb konzultációs és döntéshozó fórumának, a NATO Tanácsának állandó képviselői egy héten át zárt ülésen egyeztettek. A tárgyalások során főként azt hangsúlyozták, hogy az érintett tagállamok kormányai akciójuk előtt nem konzultáltak szövetségeseikkel. Emiatt a NATO Tanácsa 1956. decemberi miniszteri szintű ülésén a hármas bizottság jelentése és a szuezi válság témája szorosan összekapcsolódott.<sup>9</sup> Az Észak-atlanti Tanács által 1956. december 11-én jóváhagyott jelentés Robert S. Jordan szerint „mérőföldkönek számít a NATO szervezetének történetében”.<sup>10</sup> A nemzeti külpolitikai döntéshozatal korai szakaszában lefolytatott érdemi egyeztetések előmozdítása érdekében a bizottság javaslatára létrehozták a tanács alárendeltségében dolgozó Politikai Tanácsadók Bizottságát (Committee of Political Advisers),<sup>11</sup> amely az 1956-os magyar menekültek ügyét is részletesen tárgyalja majd.

A szuezi eseményekkel egy időben, 1956 őszén Lengyelországban és Magyarországon kibontakozó válság szintén hatással volt a nyugati szövetségben folyó politikai egyeztetőmunkára. Reálisabbá tette a csatlós államokkal szemben képviselendő politika átértékelését. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió között kialakuló relatív nukleáris erőegyensúly<sup>12</sup> tovább erősítette az érdekszférák sérthetetlenségének már korábban megfogalmazott elvét. Az 1956-os magyar forradalom nem okozott nagymérvű változást a NATO Kelet-Európa-politikájában. Az 1957 tavaszára kidolgozott koncepció lényegi elemei, így a szovjet befolyás alatt álló csatlós államok békés fellazítása – vagyis a Szovjetuniótól függetlenedő külpolitika és az egyre liberálisabb belpolitika követésére való ösztönzés gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok által<sup>13</sup> – már az 1956. október–novemberi lengyel és magyar események előtt megfogalmazódott. Csakúgy, mint az az elv, hogy nem szabad a szovjet blokk „rab népeit” „hiábavaló lázadásokra” bátorítani, mivel a Nyugatnak nincs módjában fegy-

8 Miután Nagy-Britannia és Franciaország 1956. október 31-én bekapcsolódott az Egyiptom és Izrael között október 29. óta zajló szuezi háborúba, az amerikaiak nyilvánosan elítélték az akciót, sőt október 30-án az ENSZ Biztonsági Tanácsában a hadművelet azonnali leállítását követelő határozati javaslatot terjesztettek elő, majd az Egyesült Államok képviselője a Szovjetunióval együtt Nagy-Britannia és Franciaország ellen szavazott. Hiába kezdődtek meg az Egyiptom elleni francia–brit légitámadások és dobtak le a szövetségesek november 5-én ejtőernyősöket Port-Szaídra, majd hajtották végre 6-án a partraszállást, az amerikaiak nyomására még aznap be kellett fejezniük a hadműveleteket.

9 Jordan, 1967. 72.

10 Jordan, 1967. 75.

11 Jordan, 1967. 77.

12 Békés, 2012. 95.

13 Békés, 2006. 122.

veres segítséget nyújtani.<sup>14</sup> A Szovjetunióval megvívandó nukleáris háború veszélyét idéznél elő bármiféle nyugati beavatkozás. A magyarországi válság hatására azonban részleges módosulások következtek be a csatlós államok irányában képviselendő NATO-politikában. A magyar forradalom kegyetlen vérbefojtása, illetve az ennek nyomán hatalomra került Kádár-kormány tömeges terrorintézkedései miatt ugyanis még hangsúlyosabbá vált annak kinyilvánítása, hogy a legmondosabban tartózkodni kell fegyveres lázadások provokálásától.<sup>15</sup> Részben szintén a szovjet blokk felől érkező kihívással álltak összefüggésben a migráció és ezen belül a menekültügy kapcsán a szövetség számára választ igénylő kérdések.

### A menekültügy a NATO-ban a magyar exodust megelőzően

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete számára a menekültek kezelése először „elméleti” feladatként merült fel. Mivel a szövetség köreiből az a vélemény alakult ki, hogy a soron következő háború nagy valószínűséggel atomháború lesz, a NATO katonai hatóságai már 1951-ben általános intézkedési tervet fogadtak el a hadműveleteket megelőzően vagy azokkal egy időben kitelepítettek és a háborús helyzet elől menekülők problémájának kezelésére. Noha ideálisnak a jelentős népmozgások megelőzését tartották, valószínűsítették, hogy válsághelyzetben nagy embertömegek kelhetnek útra, amelyek „kanalizálása”, élelmezése és lakhatása határozott lépéseket igényel.<sup>16</sup> Különösen a szovjet blokk országainak szomszédságában, így a várható hadműveletek térségében fekvő Német Szövetségi Köztársaság helyzetét látták veszélyesnek. Mintegy hárommillió menekült Nyugatra áramlásával számoltak.<sup>17</sup> Az éveken át tartó tervezőmunka során még egy menekültekkel foglalkozó központi NATO-ügynökség létrehozásának gondolata is megfogalmazódott.<sup>18</sup>

A NATO illetékes szervei számára gyakorlati problémaként jelentkezett, hogy jelzést kaptak a tagállamoktól: a szovjet blokk országai nagyszabású kampányba kezdtek Nyugatra került egykori állampolgáraik visszatérítése érdekében.<sup>19</sup> A CIA 1957. márciusi részletes összefoglaló jelentése a célok között említi a Nyugat felé áramlás megfordítását, a visszatérők szaktudásának hasznosítását, az emigráns cso-

14 Kecskés, 2000. 391.

15 A NATO és az 1956-os magyar forradalom összefüggéseiről lásd: Kecskés, 2001.

16 NA AC/23(RE)D/35. Comité des réfugiés et évacués, Memorandum du sous-groupe des quatre pays (Centre-Europe), Déplacements spontanés massifs de personnes et mesures pour en réduire les effets, note du secrétaire, signé P. Anninos (1954. december 16.).

17 NA AC/23(CD)R/10. Civil Defence Committee, Summary Record of a meeting held at the Palais de Chaillot, Paris, on 12<sup>th</sup> and 13<sup>th</sup> March, 1957 (1957. március 22.).

18 NA AC/23(CD/RE) (Sub-Group I) D/9. Civil Defence Committee, Working Group on Refugees and Evacuees (Sub-Group I) Refugees. Ad hoc panel of Sub-Group I (Refugees), note by the Secretary, signed A. Cippico (1959. augusztus 13.). Kísérőlevél: NA AC/23(CD)D/332. Civil Defence Committee, Refugees, note by the Senior Civil Defence Advisor, signed Sir John Hodsoll (1959. augusztus 13.).

19 Például 1955. novemberben Norvégia képviselője jelezte az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottságában, hogy az oslói csehszlovák követség csehszlovák menekültekre próbált nyomást gyakorolni hazatérésük érdekében. NA AC/52-R/43. Committee on Information and Cultural Relations, Summary Record of a meeting held at Palais de Chaillot, Paris, on 25<sup>th</sup> November, 1955 at 5 p.m. (1955. december 7.).

portok lejáratását, továbbá a „szabad világ” meggyőzését, hogy érdemes elfogadni a kommunizmust. Noha a szovjet blokkba hazatérők számát az amerikai hírszerzés nem tartotta magasnak, mintegy hatezerre becsülte, az ügynek propagandajelentőséget tulajdonított. A repatriálók visszafogadását a szovjet blokk országaiban bevezetett amnesztiarendeletek készítették elő.<sup>20</sup> A NATO Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottsága (Committee on Information and Cultural Relations),<sup>21</sup> a titkosszolgálati ügyekben illetékes Különleges Bizottság (Special Committee)<sup>22</sup> és a NATO Tanács is alaposan tanulmányozta a kérdést. Az 1955. augusztus elejére elkészült jelentés szerint a kampányt gondosan előkészítették, abban a külképviseltek és a kommunista irányítás alatt álló egyesületek egyaránt részt vesznek, kihasználva a hangzó és írott sajtó lehetőségeit.<sup>23</sup> Az Észak-atlanti Szövetség illetékesei ugyancsak propaganda-célokra kívánták felhasználni a tagállamoktól a kampányról begyűjtött értesüléseket.<sup>24</sup>

Több NATO-tagállamban – így Olaszországban és Görögországban – az 1950-es évek közepén népszerűségelesleg mutatkozott, amelyet a NATO szakértői a nemzetközi együttműködés erősítésével, a munkaerő-áramlás feltételeinek javításával vélték megoldhatónak.<sup>25</sup> Az ENSZ menekültügyi főbiztosa (United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR), akit az ENSZ Közgyűlése 1954-ben megbízott, hogy egy négyéves program, az ENSZ Menekült Alap (United Nations Refugee Fund, UNREF) keretében végleges megoldást találjon a II. világháború vége óta húzódó európai menekültproblémára, 1956. július 3-án személyesen fordult Lord

20 NARA CIA/RR PR-162. CREST: Provisional intelligence report, The redefection-repatriation campaign of the soviet bloc, 1955-1957, Central Intelligence Agency, Office of Research and Reports (1957. június 28.).

21 Az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottsága 1953-ban jött létre a Felforgató Tevékenységekkel szembeni Együttműködés Munkacsoport (Working Group on Cooperation against Subversive Activities) és a Szociális és Kulturális Munkacsoport (Social and Cultural Working Group) összeolvadásával. Feladata volt annak elősegítése, hogy a közvélemény megértse és támogassa a NATO céljait. A NATO-t népszerűsítő és a kommunizmussal szemben szervezett propagandakampányokat koordináló NATO Információs Szolgálat (NATO Information Service, NATIS) tevékenységét ellenőrizte. A NATO Tanácsa számára fogalmazott meg ajánlásokat. Vitafórumot jelentett a különböző jogi hagyományokkal és biztonságpolitikai prioritásokkal rendelkező tagállamok számára. *Risso, 2014. 5., 63-64.*

22 A NATO Tanácsa 1952 decemberében hozta létre a Különleges Bizottságot (Special Committee) azzal a feladattal, hogy összehangolja a tagállamok hírszerző szolgálatainak tevékenységét. Olyan szenzitív hírszerzési információk megosztására is szolgál, amelyek a szövetség egészére hatással vannak. Magában foglalja a NATO-országok hírszerző szolgálatainak vezetőit. A ma is működő bizottság tevékenységének tudományos tanulmányozását megnehezíti, hogy dokumentumai továbbra is titkosak. Feltételezhető, hogy a hidegháború időszakában a szovjet blokk felől érkező biztonsági fenyegetés elhárításával foglalkozott. Tartottak attól, hogy Nyugat-Európa elleni szovjet agresszió esetén a helyi kommunista pártok tagjai a támadók mellé állnak. *Risso, 2014. 66-67.* Az irattári leírásokból rekonstruálható, hogy a Különleges Bizottság számos dokumentuma foglalkozik az 1956-os magyar menekültekkel kapcsolatos biztonsági kérdésekkel.

23 NA AC/52-D/108. Committee on Information and Cultural Relations, Soviet and Satellite campaign, note by the United Kingdom Delegation (1955. augusztus 1.).

24 NA AC/52-R/62. Committee on Information and Cultural Relations, Summary Record of a meeting held at Palais de Chaillot, Paris, on 11<sup>th</sup> October, 1956 at 3 p.m. (1956. október 19.); valamint NA AC/52-R/64. Committee on Information and Cultural Relations, Summary Record of a meeting held at Palais de Chaillot, Paris, on 22<sup>nd</sup> November, 1956 at 10.30 a.m. (1956. november 26.).

25 NA C-M(56)45, section D – Population and refugees. Survey of Article 2 activities, prepared by the International Staff (1956. április 12.). 63-66.

Ismay NATO-főtitkárhoz annak érdekében, hogy a szövetség országai növeljék támogatásukat. Találkozásuk során a holland származású Gerrit Jan van Heuven Goedhart rámutatott a NATO-országok felelősségére, hangsúlyozva, hogy a kormányzati hozzájárulások több mint 80%-át ők biztosítják. A főtitkár kérésére tömör, hatásos érvelő memorandumot készített a fennálló helyzetről, amelyet a NATO Tanácsában köröztettek. Ebben felhívta a figyelmet, hogy az említett négyéves program második évének végén a végrehajtáshoz nélkülözhetetlen összegből mintegy hárommillió dollár hiányzik. Világossá tette, hogy a szükséges anyagi támogatás szinte kizárólag az Észak-atlanti Szövetség államaitól várható. Jó taktikai érzékkel – az ügy humanitárius vonatkozásain túl – a hidegháború propaganda-hadviselésének kontextusát is felvilágosította: *„A táborokban lakó menekültek érdekében végrehajtandó intézkedések halogatása nyilvánvalóan veszélyes. Származási országaik minden lehetséges erőfeszítést megtesznek, hogy meggyőzzék a menekülteket a hazatérésről. Abban természetesen nincs semmi kivetnivaló, ha egy menekült szabad akaratából visszatér, az azonban a szabad országok becsületébe gázol, ha a menekült azért tér vissza, mert reménytelennek találja befogadó országának lehetőségeit. Ha valamely menekült, akiben azt a reményt keltették, hogy egyszer lehetőséget kap emberhez méltó életet élni, visszatér, hatásos propagandaeszközzé válik kormányának kezében.”*<sup>26</sup>

Az összefoglaló áttanulmányozása után a NATO Tanács augusztus 14-i ülésén döntött arról, hogy az ENSZ Menekült Alap ügyét napirendre tűzi.<sup>27</sup> A Tanács szeptember 5-én elhatározta, hogy a kérdés tanulmányozására munkacsoportot állít fel. A megbeszélést elnöklő Lord Ismay a főbiztos memorandumának egyik fő érvét megismételve rendkívül károsnak tartotta, ha a visszatérő csalódott menekülteket a szovjet blokkban Nyugat-ellenes propagandacélokra használják fel.<sup>28</sup> Az ENSZ Menekült Alapjával foglalkozó munkacsoport október elejére elkészült jelentésében hangsúlyozta, hogy az európai menekültprobléma megoldása a szövetség egészségének érdeke. Nyilvánvaló veszélynek nevezték a késlekedést, különösen a táborokban lakók esetében, hiszen az növelné a szovjet blokk visszacsábítási kampányának esélyeit.<sup>29</sup> A NATO Tanács október 10-i ülése alaposan megvizsgálta a dokumentumot. A francia delegáció javaslatára elhatározta, hogy – a mélyebb tájékozódás érdekében – jelentéseket kér az egyes tagállamok menekültekkel kapcsolatos tevékenységéről és terveiről, valamint javasolta a Menekültügyi Főbiztossággal való további egyeztetéseket is.<sup>30</sup> 1956. november 4. után azonban az Észak-atlanti Szövetség a menekültkérdés új dimenziójával volt kénytelen szembenézni.

26 NA C–M(56)94. Memorandum on the United Nations Refugee Fund, submitted by the United Nations High Commissioner for Refugees, Gerrit Jan van Heuven Goedhart (1956. július 6.), kísérelővel: The United Nations Refugee Fund, note by the Secretary General, signed Ismay (1956. július 12.).

27 NA C–R(56)46. Summary Record of a restricted meeting of the Council held at the Palais de Chaillot, Paris, on 14<sup>th</sup> August, 1956, at 10.15 a.m. (1956. augusztus 17.).

28 NA C–R(56)47. Summary Record of a meeting of the Council held at the Palais de Chaillot, Paris, on 5<sup>th</sup> September, 1956, at 10.15 a.m. (1956. szeptember 10.).

29 NA C–M(56)113. United Nations Refugee Fund, report by the Chairman of the Working Group (1956. október 4.).

30 NA C–R(56)54. Summary Record of a meeting of the Council held at the Palais de Chaillot, Paris, on 10<sup>th</sup> October, 1956, at 10.15 a.m. (1956. október 15.). A NATO Nemzetközi Titkárságának politikai ügyekben

## A magyar menekültválság kihívása

A magyar forradalom vérbefojtása után – ebben a korabeli publikált nyugati és az 1989-ig titkosan kezelt magyar statisztikák is megegyeznek – mintegy 200 ezer ember hagyta el az ország területét. 1957 nyaráig, élve a Kádár-kormány által meghirdetett amnesztiával, több mint 11 ezren hazatértek.<sup>31</sup> „A hirtelen és tömeges elvándorlásoknak az országban egyedülálló példája”-ként minősíti az 1956–1957-es menekülési hullámot Puskás Julianna 1985-ben publikált tanulmánya.<sup>32</sup> Az ország lakosságának a számítások szerint 1,5–1,7%-át érintő migráció demográfiai hatását jól érzékelteti, hogy az ennek nyomán előállt népességvesztés 70%-kal meghaladta az 1956. évi természetes szaporodást. Megváltozott a lakosság nemek szerinti összetétele: a távozók kétharmada ugyanis férfi volt, és a nőtöbbslet elérte az 1949-es értéket. Érzékelhetően csökkent a fiatal generációk számaránya, mivel az országot elhagyók többségét ők adták.

Az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosságának 1957. március 11-én közzétett statisztikáiból arról értesülhetünk, hogy az emigránsok közül 1957 márciusáig mintegy 173 ezren kerültek első fogadóhely gyanánt Ausztriába és 18 600-an Jugoszláviába.<sup>33</sup> Már 1956 novemberétől megkezdődött az e két államban összezsúfolódottak továbbszállítása, mivel ezeket az országokat a menekültek nagy többsége csak első állomásnak tekintette, és tovább kívánt menni. 1957. április 1-jéig az ENSZ menekültügyi hivatala által nyilvántartott 193 805 kivándorló közül 135 417 személyt (70%) már elszállítottak 29 különböző – ezen belül 14 Európán kívüli – országba. 78 574 fő (40,5%) európai, 56 843 fő (29,3%) pedig Európán kívüli országokba került.<sup>34</sup> 1957. december végéig új hazájába érkezett az Ausztriában nyilvántartásba vett menekülők mintegy 90%-a. A legtöbben az Egyesült Államokban (35 026), Kanadában (24 525), Nagy-Britanniában (20 590), az NSZK-ban (14 270), Svájcban (11 962), Franciaországban (10 232) és Ausztráliában (9423) telepedtek le.<sup>35</sup>

illetékes részlege jelentéstervezetben foglalta össze a vizsgálat eredményeit. Lásd: NA AC/113-WP/2. Working Group on United Nations Refugee Fund, United Nations Refugee Fund, Draft Report to the Council (1956. november 29.).

31 *KSH-jelentés*, 1991. 174–211. Egy osztrák belügyminisztériumi jelentés szerint 1957. április 6-ig 174 704 magyar menekült érkezett Ausztriába; a jugoszláv belügyminisztérium pedig úgy tudta, hogy 1957. május 26-ig 19 181 magyar menekült lépte át Jugoszlávia határát. Az 1961-ig Magyarországra visszatértek számát a magyar hatóságok körülbelül 40 ezerre teszik („A pontos szám megállapíthatatlan, mivel az ellenforradalom utáni néhány hónapban a hazatérésekről nyilvántartás nem készült.”) MNL OL M-KS 288. f. 5/232. ó. e. Belügyminisztérium és a Külügyminisztérium előterjesztése az MSZMP KB Politikai Bizottságához, Jelentés az emigráció életének főbb vonásairól és javaslatok az emigráció felé irányuló propaganda javítására (1961. június 6.).

32 Puskás, 1985. 247.; Puskás, 1996. 67–102.

33 NA C-M (57)65. Report on Hungarian refugees, note by the Chairman of the Committee of Political Advisers, signed A. Casardi (1957. április 17.). Ez a tanulmány az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának 1957. március 11-én kiadott statisztikáira támaszkodik.

34 Nations Unies, Comité de l'UNREF (1957. május 8.), A/AC. 79/73.

35 Report of the Intergovernmental Committee for European Migration on the Hungarian Refugee Situation (Ausztria, 1957. december 31.). USA Senate Report, n° 1815.1958. Idézi: Puskás, 1985. 249. Statisztikai

A magyar menekültválság megoldása a nemzetközi humanitárius segítségnyújtás kiemelkedő projektje volt. Ezek az új menekültek sokkal jobb bánásmódban részesültek, mint a korábbi magyar emigránsok<sup>36</sup> vagy a többi korabeli európai menekült. Néhány elszigetelt negatív példát leszámítva, az 1956–1957-es magyar menekülttömeg integrálása a nyugati társadalmakba nagyon eredményes akciónak tekinthető! Ennek becsült összköltsége több mint százmillió akkori, vagyis több mint egymilliárd mai dollár, ami messze meghaladja az 1954-ben létrehozott ENSZ Menekült Alapba (UNREF) a II. világháború utáni menekültprobléma megoldására befizetett összeget.<sup>37</sup> Pedig az 1950-es évek közepén még több mint 200 menekülttáborban mintegy 70 ezer „hard core” menekült volt Ausztriában, az NSZK-ban, Olaszországban és Görögországban az 1940-es évek vége óta.<sup>38</sup>

A menekültek problémáinak megoldására irányuló pénzgyűjtési kampányok korábbi eredményei kevés derűlátásra adtak okot: *„Tíz nappal ezelőtt mintegy 15 000 menekült volt Ausztriában. Úgy értesültem, hogy ez most 30 000. Ki tudja, mennyi lesz egy hónap múlva? Az IRO<sup>39</sup> nagy ellátási programjának tulajdonképpeni csődje óta a kormányok először szembesülnek a menekültek ellátásához szükséges jelentős pénzalapok biztosításának problémájával”,* fakad ki 1956. november 17-i bizalmas levelében Myer Cohen, a magyar nép segélyezésének koordinálásával megbízott ENSZ titkársági részleg vezetője.<sup>40</sup>

Az Egyesült Nemzetek Menekült Alapjába a kormányok által folyósított hozzájárulások, amint korábban is említettük, rendszeresen alatta maradtak az előirányozottnak, ahogyan ezt a főbiztos is jelezte a NATO főtitkárának. 1955. január 1-jén 293 450 menekült tartozott a Menekültügyi Főbiztosság felelősségi körébe. A helyzetük rendezésére kidolgozott négyéves program megvalósításához mintegy 16 millió dollárra volt szükség. Az 1955–1958. évekre esedékes összegből azonban mindössze 10,2 millió dollár állt rendelkezésre befizetések és ígervények révén, vagyis több mint 36% hiányzott.<sup>41</sup> A szűkös pénzügyi lehetőségek bénító hatását jól érzékelteti, hogy 1956 őszeig, vagyis csaknem két éves működés után – a francia külügyminisztérium elemzése szerint – „semmilyen probléma nem oldódott meg”, még a görögországi menekültek viszonylag csekély nagyságrendű problé-

adatok az 1956-os magyar menekültek kivándorlásáról, letelepedéséről és hazatéréséről az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának 1958. január 31-i összesítő adatai alapján: Békés–Kecskés, 2006. 185–187.

36 Borbándi, 1989. 408–409.

37 Loescher, 2001. 87.

38 Loescher, 2001. 89. Az egyes európai országok II. világháború utáni menekülthelyzetének részletes áttekintéséhez lásd: Holborn, 1975. 331–346.

39 International Refugee Organization (Nemzetközi Menekültügyi Szervezet): a II. világháború okozta tömeges menekültprobléma kezelésére létrehozott ENSZ szakosított intézmény, amely 1946-tól 1952-ig működött.

40 UNARMS UN-S-445-0197-3. Letter from Myer Cohen, Executive Director for Relief to the Hungarian People to Pierre Obez, Liaison Officer, Technical Assistance Board (Geneva), Strictly confidential (1956. november 17.).

41 AMAE Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 3. no. 37/CES. Note de la Délégation française auprès des Nations Unies, New York, Assemblée générale. XIème session. Point 30: Réfugié (1956. október 8.).



mája sem. 1955. január 1-jén 2700 ember élt közülük táborokban, egy évvel később pedig még mindig 2400.<sup>42</sup>

Ami viszont az 1956-os magyar menekülteket illeti: az amerikai akadémia számításai szerint egyedül a menekült magyar egyetemisták iskolai költségeire csak az USA-ban több mint 30 millió dollárt költöttek.<sup>43</sup> A magyar menekültügy megoldására kiadott pénzüsszeg óriásnak tűnik az UNHCR későbbi költségvetéséhez képest is: a menekülteknek nyújtandó nemzetközi segélyezés folytatásával foglalkozó munkacsoport 1958. augusztusi ülésén 1959-re például mindössze négymillió dollárt javasoltak a szervezet rendelkezésére bocsátani.<sup>44</sup> Mivel magyarázható a magyar menekültbefogadás szinte páratlan sikere?

Az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadásának különleges sikerét számos tényező együttesen magyarázza. A II. világháború borzalmaira emlékező humanitárius érzület, ezzel összefüggésben a menekültek jogainak egyre pontosabb és határozottabb megfogalmazása éppúgy hozzájárult, mint a levert forradalommal mélyen együtt érző nyugati lakosság támogató hozzáállása. Az ötvenhatos emigráció munkaerő-piaci szempontból különlegesen kedvező összetétele találkozott a „csodákat” produkáló nyugati gazdasági fellendüléssel. A döntő elemnek mindazonáltal a NATO-kormányok politikai akaratát tekinthetjük, amely – a szovjetekkel vívott ideológiai csata miatt – a közvélemény érzelmi azonosulásának hanyatlása után is erőteljesen támogatta a magyar menekültprobléma felszámolását. A magyar menekültválság megoldásának pénzügyi alapja ugyanis túlnyomó részben kormányzati forrásokból, és elsősorban az Észak-atlanti Szövetség államaiból származott. A kormányzati hozzájárulások jelentőségét jól érzékelteti, hogy a magyar menekültek ausztriai ellátásának költségeit döntően az egyes kormányok által az ENSZ-hez és más szervezetekhez befizetett összegek fedezték.<sup>45</sup> A magánszervezetek felajánlásai bár jelentősek voltak, de az egészhez képest csupán járulékos jellegűek lehettek.<sup>46</sup> A pénzgyűjtési erőfeszítések nemzetközi jogi felhatalmazással (az ENSZ Közgyűlés határozatai) rendelkező koordinációja, a humanitárius szükségletek és tevékenységek szakszerű és megbízható dokumentálása, valamint a pénzgyűjtési felhívások támogatására professzionálisan megszervezett és lebonyolított médiakampány révén az ENSZ intézményrendszere jelentősen hozzájárult a nyugati kormányzati akarat kiformalódá-

42 AMAE Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 3. no. CA3. Note de la Direction des Affaires administratives et sociales pour le Secrétariat des conférences, Réfugiés – Point 30, très urgent (1956. október 29.).

43 Loescher, 2001. 87.

44 AMAE Nations Unies et Organisations Internationales, carton 300, dossier 4. A/AC/79/WP.1/R.10. Comité exécutif de l'UNREF, Rapport sur la première session du Groupe de travail pour la continuation de l'assistance internationale aux réfugiés, du 21 au 27 août 1958, restreinte (1958. szeptember 1.).

45 A magyar menekültek sikeres nyugati befogadásának egyes tényezőiről lásd: Kecskés, 2010. 158–168.

46 AUNOG G. I. 30/2 A/AC.79/53, A/AC.79/PSC/5. (Situation in Hungary, Relief measures, Refugees), Jacket n° 2 (11 January – 11 November 1957). United Nations General Assembly, UNREF Executive Committee, Fourth Session, Standing Programme Sub-Committee, Fourth Session, Report on the Fourth Session of the Standing Programme Sub-Committee, Geneva, 23–28 January 1957, general (1957. január 28.).

sához és sikeres megvalósulásához.<sup>47</sup> A magyar menekültek hatékony nyugati befogadásának kulcsszereplői tehát a NATO-országok kormányai voltak. A kortársak azonban mit sem tudtak arról, hogy a párizsi Chaillot Palotában, a NATO Nemzetközi Titkárságának akkori központjában mennyire intenzív egyeztetés zajlott.

## A NATO válasza

A magyar forradalom szovjetek általi brutális leveréséből következően az Északatlanti Szövetség három sürgősen megoldandó gyakorlati problémával szembesült: a Kádár-kormánnyal kapcsolatban folytatandó taktika kidolgozása, a magyarországi lakosság humanitárius segélyezésének ügye és a magyar menekültek ellátásának kérdése egyaránt politikai döntést igényelt.<sup>48</sup> A két előbbihez hasonlóan a magyar menekültek ügyét szintén alaposan megvizsgálták a szövetség különféle szerveiben. A NATO Tanács,<sup>49</sup> a Politikai Tanácsadók Bizottsága, valamint az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottsága egyaránt foglalkozott a kérdéssel. Ez utóbbi testület napirendjén szerepeltette a menekült egyetemisták problémáját is.

A hatalmas magyar menekülthullám által felvetett kérdések közül elsőként az egyetemisták ügyét rendezték. Az Egyesült Államok küldöttsége 1956. december 17-i dátummal egy feljegyzést terjesztett be az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottsághoz, amelyben felhívta szövetségeseinek figyelmét a menekülteknek erre a forradalomban oly nagy szerepet játszó csoportjára. A dokumentum emlékeztet rá, hogy az Egyesült Államok a maga részéről már jelentős erőfeszítéseket tett, hogy ezeket az egyetemistákat a lehetőségek szerint saját egyetemre helyezze el. Washington azt javasolta tehát a NATO-országoknak, hogy tegyenek hasonló intézkedéseket. Az amerikaiak úgy vélték, hogy a tagállamoknak érdekükben áll, hogy a menekült magyar egyetemisták folytassák tanulmányaikat, és hogy a NATO segítse őket ebben, ösztönözve az egyes országok közintézményeit és terjesztve a rendelkezésre álló információkat.<sup>50</sup>

A bizottság 1956. december 18-i ülésén el is határozták, hogy a tagországok kölcsönösen tájékoztatni fogják egymást. Felhívták továbbá a delegációkat, hogy sürgősen adjanak információkat arról, hogyan fogadták a menekült magyar egyetemistákat országaikban.<sup>51</sup> A francia illetékesek például tudatták: „*A Felsőoktatás Tanácsának Állandó Szekciója (Section permanente du Conseil de l'Enseignement Supérieur) 1957. január 8-án meghatározta, hogy a magyar menekültek milyen*

47 A magyar menekültek segélyezésére az ENSZ által szervezett pénzgyűjtési és médiakampányról lásd: Kecskés, 2012. 109–145.

48 NA AC/119-R/4. Comité politique [Committee of Political Advisers], Compte rendu des décisions prises à la réunion du Comité du 15 février 1957 (1957. február 18.).

49 A NATO Tanács jellegéről és szerepéről: Zorgbibe, 2002. 80–81.; *The North Atlantic Treaty Organisation*, 1989. 41., 44., 321–326.

50 NA AC/52-D/215. Committee on Information and Cultural Relations, Hungarian refugee students, note by the United States Delegation (1956. december 17.).

51 NA AC/52-R/67. Committee on Information and Cultural Relations, Summary Record of a meeting held at Palais de Chaillot, Paris, on 18<sup>th</sup> December, 1956 at 3 p.m. (1957. január 8.).

*feltételek mellett iratkozhattak be a francia fakultásokra: ha az érintettek nem tudták dokumentumokkal igazolni, hogy felsőfokú tanulmányokat folytattak hazájukban, becsületszóra nyilatkozatot írhattak erről alá, ami lehetővé tette számukra, hogy ideiglenesen be legyenek íratva addig is, amíg speciális vizsgákat szerveznek számukra, amelyeken később meg kellett jelenniük.”<sup>52</sup>*

1957. február 6-án a NATO Tanács felhívta a Politikai Tanácsadók Bizottságát, hogy tanulmányozza a maga egészében a magyar menekültek ügyét. A bizottság február 19-i ülésén határozatban kérte, hogy a delegációk vizsgálják meg, milyen fontossággal bír a magyar menekültek problémája a NATO számára, hogy képesek legyenek javaslatokat tenni, figyelembe véve más nemzetközi szervezetek, mint például az Európa Tanács tevékenységét, ügyelve a felesleges intézkedések elkerülésére.<sup>53</sup> Hangsúlyozni kellett ezt az elvet, mivel egyes szervezetek már 1956 novembere óta aktívan részt vettek a magyar menekültek befogadásában. Mi lehetett az Észak-atlanti Szövetség szerepe egy ilyen nemzetközi humanitárius akcióban?

A Politikai Tanácsadók Bizottsága jelentésének 1957. március 2-i tervezete megkísérelte felvázolni, milyen kihívást jelent a magyar menekültek kérdése a NATO számára. Hangsúlyozták a Nyugat erkölcsi felelősségét, felhívták a figyelmet arra a veszélyre, amit a Nyugat politikai és pszichológiai kudarca jelentene, ha ezek a menekültek nehéz helyzetük miatt tömegesen visszatérnének Magyarországra.<sup>54</sup> A bizottságnak az Észak-atlanti Tanácshoz 1957. április 17-én benyújtott jelentése még pontosabban megfogalmazta a NATO érdekeltségét ebben az ügyben. Úgy vélték, hogy a magyar menekültek azért jöttek Nyugatra, hogy ott szabadságban éljenek; többségük a NATO-országok területén tartózkodott. A jelentés írói szerint Kelet-Európa népei éber figyelemmel kísérik, hogy a Nyugat miként kezeli a magyar menekültek ügyét. A dokumentum megállapítja: *„Az exodus első heteiben tapasztalható nagyfokú érzelmi azonosulás mára már szinte teljesen kihunyott. A szabad országoknak – és mindenekelőtt az Atlanti Paktum államainak – újabb tudatos és határozott erőfeszítést kell tenniük annak érdekében, hogy méltányosan megosztva a terheket még az 1957-es év folyamán a probléma megoldást nyerjen.”<sup>55</sup>*

A NATO Tanács 1957. április 24-i ülésén jóváhagyta a jelentés ajánlásait, és felszólította a tagállamok kormányait, hogy növekvő számban fogadjanak be magyar menekülteket Jugoszláviából és Ausztriából, és vállalják azok letelepítésének költségeit is. Továbbá, hogy vegyenek részt azokban a már megkezdett intézkedésekben, amelyek arra irányultak, hogy a magyar menekültek mindegyike 1957 végéig eljusson az általa választott országba. Végül pedig, hogy bőkezűen válaszoljanak az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának és az Európai Migráció Kormányközi

52 AMAE Services des Pactes, carton 257. n° 42. Note de la Direction générale des Affaires culturelles et techniques pour le Service des Pactes, Mesures prises en faveur des réfugiés hongrois (1957. február 11.).

53 NA AC/119-R/5. Committee of Political Advisers, Record of decisions taken at the meeting of the Committee held on 19<sup>th</sup> February, 1957 (1957. február 20.).

54 NA AC/119-WP/22. Committee of Political Advisers, Report on Hungarian refugees, Draft Outline (1957. március 2.).

55 NA C-M (57)65. Report on Hungarian refugees, note by the Chairman of the Committee of Political Advisers, signed A. Casardi (1957. április 17.).

Bizottságának<sup>56</sup> a magyar menekültek letelepítéséhez szükséges pénzösszeg összegyűjtésére irányuló felhívására.<sup>57</sup>

A Politikai Tanácsadók Bizottságának a magyar menekültek helyzetével foglalkozó fentebb idézett terjedelmes jelentése alaposan leírta az egyes országokban megfigyelhető körülményeket. Mindazonáltal a kérdés megoldását célzó erőfeszítések ellenére is a bizottság elnökének feljegyzése szerint 1957 júniusában még mintegy 12 ezer menekült volt Jugoszláviában és több mint 30 ezer Ausztriában.<sup>58</sup> Az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának 1957. június 1-i tanulmánya felhívta a NATO Tanács figyelmét a még mindig Ausztriában és Jugoszláviában maradt 1400 egyetemista sorsára is. Úgy vélték tehát, hogy mozgósítani kell a tagországok hatóságait és a magánszervezeteket, hogy kielégítő megoldást találjanak erre a problémára. Hangsúlyozták: *„A nyugati országoknak, főként pedig az Atlanti Szövetség országainak szélesre kell tárniuk egyetemeik kapuját ezek előtt az egyetemisták előtt, hogy mindnyájan ugyanazokat az előnyöket élvezhessék, mint nyugati társaik.”* Aktuális helyzetükön túl jövőjükre is gondolva, emlékeztették a tagországokat, hogy egyetemi képzésük befejezése után is segíteni kell majd őket, hogy képességeiknek megfelelő állásokhoz jussanak.<sup>59</sup>

Megállapíthatjuk tehát, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezete fontos kérdésként kezelte a magyar forradalom menekültjeinek megsegítését. A szövetség tagjai nagyban hozzájárultak az érdekekben végrehajtott nemzetközi humanitárius akció sikeréhez. Az Egyesült Államok kormánya például az ENSZ felhívására ötmillió dollárt adott erre a célra 1956-ban. A magyar menekültek túlnyomó többsége valamely NATO-országban telepedett le, ahol számos kedvezményben volt részükhöz. Noha az ENSZ és annak szervezetei kezdeményezték és irányították a humanitárius programokat, együttműködve az Európai Migráció Kormányközi Bizottságával, a Nemzetközi Vöröskereszt intézményeivel és magánszervezetekkel, mindenekelőtt a NATO-államok bőkezű adományai tették lehetővé e programok végrehajtását. A NATO szerepe ebben a nemzetközi akcióban tehát abban állt, hogy intézkedésekre ösztönözte a tagállamok kormányait a menekültek segélyezése ügyében, és felhívott e lépések összehangolására. Ugyanakkor a szovjet propaganda esetleges vádjaival szembeni védekezés miatt – egy 1956. decemberi amerikai javaslat ellenére – az Észak-atlanti Szövetség nem hozta nyilvánosságra a magyar menekültügy-

56 Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (Intergovernmental Committee for European Migration, ICEM): Kormányközi szervezet az ENSZ rendszerén kívül, amelyet az Egyesült Államok és közeli szövetségesei 1951-ben alapítottak és nagyrészt finanszíroztak. Feladata a migránsok és a menekültek elszállítása azon európai országokból, ahol túl nagy volt a menekültek koncentrációja (Német Szövetségi Köztársaság, Ausztria, Olaszország, Görögország).

57 NA C-R (57)25. Summary Record of a meeting of the Council held at the Palais de Chaillot, Paris, on 24<sup>th</sup> April, 1957, at 10.15 a.m. (1957. április 29.).

58 NA C-M (57)94. Report on Hungarian refugees, note by the Chairman of the Committee of Political Advisers, signed A. Casardi (1957. június 18.).

59 NA C-M (57)89. Hungarian refugee students, note by the Committee on Information and Cultural Relations (1957. június 1.).

gyel összefüggő tevékenységét.<sup>60</sup> A Menekültügyi Főbiztosság is arra kérte a NATO vezetését, hogy együttműködésük maradjon titokban.<sup>61</sup>

A Szovjetunió által dominált keleti és az Egyesült Államok vezetete nyugati blokk „hidegháborús” szembenállásának viszonyai között ugyanis a magyar menekültek kérdése is a két tábor „békés ideológiai harcának” része lett. Amikor nyugati oldalon arról beszéltek, miszerint a Nyugat erkölcsi felelősséggel tartozik a menekültek iránt, azt a tényt hangsúlyozták, hogy „a magyar üzemi munkások és egyetemisták alkották a jelenlegi rendszerrel [vagyis a Kádár-kormány] szembeni ellenállás fő központját. Ők álltak az októberi forradalom élén.”<sup>62</sup> Mint korábban láttuk, a Nyugat politikai és erkölcsi vereségeként élték volna meg, ha a magyar menekültek tömegesen hazatérnek a „szabad világba” való beilleszkedésük esetleges nehézségei miatt. A hidegháborús tényező fontosságát az a tény is bizonyítja, hogy az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának már az 1956. december 18-i, a magyar menekült egyetemistákkal foglalkozó első ülésén Nagy-Britannia képviselője megjegyezte, hogy mivel a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség központja Budapesten van, a Magyarországról menekült egyetemisták kitűnő helyzetben vannak ahhoz, hogy muníciót adjanak az ellenpropagandának ezzel a szervezettel és a következő, Moszkvában tartandó Világifjúsági Találkozóval szemben.<sup>63</sup> A nyugati vezetők a magyar menekültek fogadásának bőkezű megszervezésekor figyelembe vették lakosságuknak a levert forradalom iránt tanúsított spontán rokonszenvét és szolidaritását is. Amikor azután ez az érzelmi hullám alábbhagyott, a NATO Tanács felkérte a szövetséges kormányokat, hogy mozgósítsák országaik közvéleményét, és ne hagyják abba a magyar menekültek érdekében tett erőfeszítéseiket.

A „vasfüggöny” túloldalán, a szovjet blokk vezetői a magyar menekültek ügyét szintén a nyugati tömb ellen vívott ideológiai harc részének tekintették. A hazacsábítási kampány folytatásaként mindent megtettek annak érdekében, hogy meggyőzzék a kivándoroltakat, térjenek vissza szülőhazájukba. A magyar diplomataik ennek jegyében igyekeztek kapcsolatba lépni velük.<sup>64</sup>

Az 1956-os magyar menekülteknek a NATO országaiba történt befogadásának értelmezéséhez szükséges leszögezni: a menekültek ügye fontos elemét képezte az Egyesült Államok és a Szovjetunió által vezetett „két tábor” közti konfliktusnak és ideológiai-propaganda küzdelemnek. A kérdés a II. világháború után a hontalan személyeknek (*displaced person*) a kiformalódó szovjet blokkba való hazatérése kapcsán kristályosodott ki. A hidegháború kezdete óta a kelet–nyugati ideológiai szembenállás egyik központi elemévé, jelképévé vált. Érintette az ember

60 NA AC/52-R/67. Committee on Information and Cultural Relations, Summary Record of a meeting held at Palais de Chaillot, Paris, on 18<sup>th</sup> December, 1956 at 3 p.m. (1957. január 8.).

61 NA AC/113-WP/2. Working Group on United Nations Refugee Fund, United Nations Refugee Fund, Draft Report to the Council (1956. november 29.).

62 NA C-M (57)89. Hungarian refugee students, note by the Committee on Information and Cultural Relations (1957. június 1.).

63 NA AC/52-R/67. Committee on Information and Cultural Relations, Summary Record of a meeting held at Palais de Chaillot, Paris, on 18<sup>th</sup> December, 1956 at 3 p.m. (1957. január 8.).

64 A magyar vonatkozásokról lásd: Szabó, 2007. 187–213.; Szabó, 2009. 180–221.; Baráth, 2011. 1–16.; Baráth, 2012. 607–620.

jogát lakóhelye megválasztásához, az elnyomás elől való elmeneküléshez és véleményének kifejtéséhez. A szovjet blokk képviselői viszont visszautasították, hogy ezeknek a menekülteknek bármi okuk is lenne, hogy ne térjenek vissza. Úgy nyilatkoztak, hogy akik nem akarnak visszatérni, háborús bűnösök és árulók.<sup>65</sup>

A Nyugatra távozott menekült „a lábával szavazott”, politikai és ideológiai nyereséget jelentett a Nyugat számára. Ahogyan a NATO reformját előkészítő hármas bizottság 1956. decemberben elfogadott jelentése elméleti szinten is megfogalmazta: [A fenyegetés] „a kommunizmus forradalmi doktrínájából következik, amely a kommunista vezetők sok éven át tartó tervezése folytán elvetette a hazugság magvait a szabad és demokratikus életmódunkkal kapcsolatban. A legjobb válasz ezekre a hazugságokra, ha folyamatosan bizonyítjuk intézményeink felsőbbrendűségét a kommunistákéi felett.”<sup>66</sup> Az 1956-os magyar menekültek befogadása erre valóban kiváló alkalmat szolgáltatott.

## Forrás- és irodalomjegyzek

### 1. Kiadatlan források

AMAE

Archives du Ministère des Affaires étrangères (La Courneuve)

AUNOG

Archives of the United Nations Office in Geneva (Genf)

CREST

CIA Records Search Tool (Washington)

MNL OL

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (Budapest)

NA

NATO Archives (Brüsszel)

NARA

National Archives and Records Administration (Washington)

UNARMS

United Nations – Archives and Records Management Section (New York)

### 2. Kiadott források és szakirodalom

Baráth

2011 Baráth Magdolna: Támogatni vagy bomlasztani? Adalékok a magyar hivatalos szervek emigrációs politikájának változásához. In: *Betekintő*, 5. (2011) 3. sz. 1–16. [http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2011\\_3\\_barath.pdf](http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2011_3_barath.pdf) (utolsó letöltés: 2016. július 31.).

<sup>65</sup> Loescher, 2001. 36–37.

<sup>66</sup> NA CM(56)127 (revised). Report of the Committee of Three (1957. január 10.). Idézi: Hatzivassiliou, 2014. 59.

2012 Baráth Magdolna: Az emigrációs politika új útjai az 1956-os forradalom után. Kísérlet a magyar emigráció megnyerésére és felbomlásztására az 1956-os forradalmat követően. In: *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére.* Szerk.: Baráth Magdolna–Molnár Antal. Bp.–Győr, 2012. 607–620.

Békés

2006 Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. Tanulmány és válogatott dokumentumok.* Az amerikai, angol és francia dokumentumokat ford. és a szerkesztésben közreműködött Somlai Katalin. Második bővített és átdolgozott kiadás. Bp., 2006.

2012 Békés Csaba: *Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika az enyhülés időszakában, 1953–1991.* [Akadémiai doktori értekezés, kézirat.] Bp., 2012.

Békés–Kecskés

2006 *A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963. Tanulmányok, dokumentumok és kronológia.* Szerk.: Békés Csaba–Kecskés D. Gusztáv. Bp., 2006.

Borbándi

1989 Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza, 1945–1985.* 1. köt. Bp., 1989.

Bozo

2001 Bozo, Frédéric: Defense versus Security? Reflexions on the Past and Present of the 'Future Tasks' of the Alliance (1949–1999). In: *A History of NATO: The First Fifty Years.* Ed.: Schmidt, Gustav. New York, 2001. vol. 2. 65–80.

Hatzivassiliou

2014 Hatzivassiliou, Evanthis: *NATO and Western Perceptions of the Soviet Bloc: Alliance Analysis and Reporting, 1951–1969.* London–New York, 2014.

Holborn

1975 Holborn, Louise W. (with the assistance of Philip and Rita Chartrand): *Refugees: A Problem of Our Time. The Work of the United Nations High Commissioner for Refugees, 1951–1972.* vol. 1. Metuchen, 1975.

Jordan

1967 Jordan, Robert S.: *The NATO International Staff/Secretariat, 1952–1957. A Study in International Administration.* London–New York–Toronto, 1967.

Kecskés

2000 Az olvadás Kelet-Európában a Nyugat szemével. A NATO Nemzetközi Titkárságának belső dokumentuma. Közli és fordította Kecskés Gusztáv. In: *Évkönyv VIII. 2000. Magyarország a jelenkorban.* Szerk.: Kőrösi Zsuzsanna–Standeisky Éva–Rainer M. János. Bp., 2000. 369–391.

2001 Kecskés D. Gusztáv: A NATO és a magyar forradalom. In: *A magyar forradalom eszméi. Eltérésük és győzelmük.* Szerk.: Király Béla–Lee W. Congdon. Bp., 2001. 106–129.

2002 'The Thaw in Eastern Europe', September 24, 1956. Obtained and introduced by Gusztáv Kecskés. In: *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents.* Compiled, edited and introduced by Csaba Békés, Malcolm Byrne and János M. Rainer. Bp.–New York, 2002. 168–177.

2010 Kecskés D. Gusztáv: Egy humanitárius csoda anatómiája. Az 1956-os magyar menekültek nyugati befogadása. In: *Külügyi Szemle*, 9. (2010) 4. sz. 158–168.

2012 Kecskés D. Gusztáv: Pénzgyűjtés és propaganda. Az ENSZ-intézmények információs tevékenysége az 1956-os magyar menekültválság megoldása érdekében. In: *Századok*, 146. (2012) 1. sz. 109–145.

*KSH-jelentés*

1991 KSH-jelentés az 1956-os disszidálásokról. Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai, 1956. október 23.–1957. április 30. In: *Regio – Kisebbségtudományi Szemle*, 2. (1991) 4. sz. 174–211. (Különlenyomat is az 1956-os Intézet kiadásában. Bp., 1992.)

## Loescher

2001 Loescher, Gil: *The UNHCR and the World Politics: A Perilous Path*. Oxford–New York, 2001.

## Mélándri

1979 *L'Alliance atlantique*. Présenté par Pierre Mélándri. H. n., 1979.

## Puskás

1985 Puskás Julianna: Elvándorlások Magyarországról 1945 óta és a magyar diaszpóra néhány jellegzetessége az 1970-es években. In: *Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről*. Szerk.: Molnár János–Orbán Sándor–Urbán Károly. Bp., 1985. 236–259.

1996 Puskás Julianna: Magyar menekülők, emigránsok – 'DP-k' és '56-osok', 1944–1957. In: *Aetas*, 12. (1996) 2–3. sz. 67–102.

## Risso

2014 Risso, Linda: *Propaganda and Intelligence in the Cold War. The NATO Information Service*. London–New York, 2014. (Studies in Intelligence.)

## Szabó

2007 Szabó Juliet: „...s várja eltévedt fiait is.” Az MSZMP repatriálási és hazalátogatási politikája 1956 és 1963 között. In: *Múltunk*, 52. (2007) 1. sz. 187–213.

2009 Szabó Juliet: Fellazítási politika a Kádár-rendszerben. Az MSZMP propagandatevékenysége 1958 és 1963 között. In: *Múltunk*, 54. (2009) 2. sz. 180–221.

*The North Atlantic Treaty Organisation*

1989 *The North Atlantic Treaty Organisation. Facts and Figures*. Published by the NATO Information Service, Brussels, 1989.

## Zorgbibe

2002 Zorgbibe, Charles: *Histoire de l'OTAN*. Bruxelles, 2002.

## GUSZTÁV D. KECSKÉS

## THE NATO AND THE 1956 HUNGARIAN REFUGEES

For investigating the reaction of the North Atlantic Treaty Organization to the 1956 Hungarian refugee crisis, the paper presents a synthesis based on source material from the NATO Archives (Brussels), as well as from the archives of the French foreign ministry (La Courneuve), the National Archives (Washington) and Archives of the United Nations Secretariat (New York), the European Office of the UN (Geneva). First, the author evokes the challenges of the NATO in the mid of the 1950s. Then he points out its attitude concerning the refugee situation in Europe before the Hungarian exodus. The reception of the 200.000 Hungarians in the Western World was an exceptionally successful international humanitarian action. The paper demonstrates that the most important component of this outcome was the political will of NATO governments, which – in part as a result of the ideological confrontation with the Soviets – ensured continued attention and support for the problem of the Hungarian refugees even once the waves of popular sympathy had receded in the host societies.